

ČÁST DRUHÁ.

Výroba a výdělek.

Oddíl I.:

Výroba v obchodovém hospodářství.

Výroba jest uvědomělé vytvoření nového statku čili výrobku, tovaru. Předvíme-li na výrobní postup, setkáme se nejprve s výrobou prvotní, při níž nezmění se forma přírodní látky, zůstane v prvotním, přírodou vytvořeném stavu. To děje se buď přisvojováním si, sbíráním, pěstováním přírodních plodů, tedy: lámáním kamene, dobýváním uhlí a rudy (hornictví), lovením zvířat a ryb bez nasazování a pěstování jich anebo s předchozím pěstováním (lovectví, rybářství), chovem dobytka, úpravou půdy, zasetím obilí a jiných plodin, aby vydala půda plody stejného druhu (zemědělství, lesnictví). U tohoto druhu výroby jest příroda hlavním činitelem a výrobkem jest zde surovina.

V tom stavu však pravidelně nezůstane statek tak nabytý, nehodí se k spotřebě a nastupuje výrobní postup další, při němž se forma přírodní látky neb látek mění, suroviny zpracují se na polotovary a tovary: výroba průmyslová a řemeslná.

Toto rozdělení týká se ovšem jen výrobního způsobu a bude zjevno na všech stupních hospodářského rozvoje a dokonalosti výrobního postupu čili techniky a bude jeden neb druhý způsob převládati v určitých státech. Podle toho pak mluvíme o státech zemědělských, kde výroba zemědělská, výroba surovin je převážná, odkud se zemědělské výrobky a jiné suroviny i vy-

vážeti mohou a průmyslové přivážejí, neb o státech průmyslových, v nichž hlavním výrobním odvětvím je průmysl a podřadným zemědělská výroba, odkud vyvážejí se výrobky průmyslové a dovážejí se tam suroviny (Rusko je státem zemědělským, Anglie průmyslovým).

Posuzujeme-li však výrobu jako hospodářský zjev, musíme žádati od ní, aby vyrobila statky, které mají větší hodnotu, než obnáší hodnota nákladů, jak v úvodní části jsme vylíčili. Tam také upozornili jsme na to, že v obchodovém hospodářství není rozhodna hodnota nákladů a výrobků, jakou jim výrobce sám přikládá, nýbrž jak na trhu, tedy po uskutečnění výroby, budoucně se vyvine směnná hodnota nákladů a výrobků, která je rozhodna pro otázku, vydělá-li čili nic.

Musí tedy výrobce, pracující pro trh, srovnávat hodnoty budoucí, musí usuzovati, zdali bude pro jeho výrobky pravděpodobně dosti kupců, aby docílil ceny, jež by mu nahradily náklady v uplynulé již době výroby učiněné a daly mimo to zisk, musí uvažovati, zdali ceny surovin v době prodeje výrobku neklesnou pod cenu, kterou on za ně dal v době výroby, musí sestavovati si podle poznatků nabytých pravděpodobnou budoucí hodnotu, kalkulovati budoucí cenu, přemýšlet, spekulovati.

V těchto svých výpočtech může se zmýlit, ne počteně, nýbrž tak, že skutečnosti od něho předpokládané nenastanou a nastanou jiné, které nepředpokládal (předpokládal zvýšenou poptávku, předpokládal zvýšenou cenu surovin a nastane malá poptávka a klesnutí cen surovin). Tato možnost mýlky, toto nebezpečí případné ztráty přivoděné tím, že hodnota výrobku v hospodářství obchodovém určována jest jinými činiteli než výrobcem (jak tomu je v uzavřeném hospodářství domácnostním) a v pozdější době, než koná se výroba, jest risiko výroby.

Kdežto v hospodářství domácnostním, kde pracuje výrobce přímo pro sebe a svou domácnost, oceňuje si výrobky sám, dle svých potřeb a jejich naléhavosti; v hospodářství obchodovém ocení výrobci jeho výrobky teprve spotřebitelé. V obchodovém hospodářství jest výroba (produkce) jenom účelná přeměna látek s nadějí na hospodářský zisk.

Má-li se zdařiti výroba hospodářsky, jest potřebí, aby výrobek přešel do držení jiného člověka, který ho nabývá za

jiný statek nebo peníze, které mají pro výrobce vyšší hodnotu než náklady, které při výrobě na výrobek vynaložil.

V obchodovém hospodářství není hospodářská činnost výrobceva skončena tím, že pŕvstal nový statek, nýbrž teprve tím, že se dostal tento nový statek do oběhu, do rukou jiného

Výroba kuchařky v domácnosti jest skončena tím, že pokrmý předloží se k jídlu, zde není vůbec snahy vydělati, nýbrž prostě vyrobiti hodnotnější statek; hospodářská činnost kuchyně hostinské není skončena uvařením jídla, nýbrž teprve odbytem jeho na hosty za účelem výdělku; matka, která šije pro sebe a rodinu prádlo, šaty, upravuje klobouky, koná tutéž práci, jakou vidíme v domácnostním uzavřeném hospodářství, její hospodářská činnost skončena je výrobou; u továrny na prádlo jest výroba jen částí hospodářské činnosti, vždycky zde musí býti další hospodářská snaha dobře výrobky zpeněžit a teprve v ceně, kterou za ně docílí, objeví se, zdali byla jeho výroba úspěšna čili nie, vytěžil-li na ní, vydělal-li. Při tom tento výdělek zahrnuje v sobě často zisky, se kterými při výrobě nepočítal. Vyráběje koupil suroviny a počítal, že může s výdělkem prodati za určitou cenu.

Mezitím však ceny surovin stouply, tím ovšem pro každou výrobu po stoupnutí cen surovin stouply také výrobní náklady a kalkulovaná cena výrobku, takže výrobce, který z laciných surovin vyráběl, dovede je prodati právě tak draho, jako výrobce vyrábějící ze zdražených surovin (jestliže zdražení nemělo za následek zmenšení poptávky). Také opačně: výroba sama o sobě hospodářsky zdařilá může přinést menší neb žádný výdělek, jestliže ceny surovin na př. klesly.

Takovéto zisky, plynoucí jen ze spojitosti (konjunktury) tržních cen, nazýváme zisky spojitostními čili konjunkturními.

V obchodovém hospodářství není jenom výrobceva činnost výdělečnou. Nacházíme živnosti, které nevyrábějí nové statky a přece jsou výdělečnými, nutnými články souvislosti hospodářských. Výrobce neprodává přímo spotřebiteli, nýbrž obchodníkovi, který, prodávaje zboží dále, chce vydělati; povozník dopravuje hotové výrobky, veřejný posluha koná služby a práce, a advokát, lékař udílí rady a koná odborné práce, všichni za účelem výdělkovým, ač nových statků netvoří, nýbrž při spole-

čenském dělbě práce vykonávají jisté úkony, nutno pro oběh statků, pro udržení hospodářského pořádku a pracovní síly.

Výroba jest tedy v obchodovém hospodářství — pokud nesměruje k přímé spotřebě výrobcově — vždy v ý d ě l e č n o u činností, nemusí však každá v ý d ě l e č n á činnost hospodářská býti v ý r o b n í činností. V ý d ě l e k jest tedy pojem širší než v ý n o s výroby, v ý d ě l e č n á činnost širší než výrobní. Na výrobu spočívá zaopatření lidí všemi statky k úkoji potřeb v každé hospodářské soustavě, v ý d ě l e č n á činnost jest výsledkem společenské a hospodářské organizace, a s ní se zvětšuje neb zmenšuje, vzniká a zaniká.

Tak, jako rozdělujeme výrobu od v ý d ě l k u, jest úspěch výroby v ý r o b n o s t í (produktivitou), úspěch nabývání a odbytu výrobků v ý n o s n o s t í (rentabilitou). Při malé úrodě, ale vysokých cenách plodin, může býti statek selský málo výrobný, produktivní, dodá málo nových statků, ale přece v ý n o s n ý, rentabilní, poněvadž dostane se hojně peněz. Ruční stav tkalcovský je oproti strojovému málo výrobný, jestliže však na něm budou tkány látky umělecky dokonalé, které budou draho prodávány, bude přes to, že málo vyrobí, v ý n o s n ý, rentabilní.

Závisí tedy zavedení nového nějakého výrobního způsobu, kterým by zvýšila se výrobnost, od toho, zdali se zvýší také rentabilita. Zaváděti nové stroje bude výrobce jen tehda, jestliže předpokládá, že zvětšené množství výrobků také prodá za přiměřenou cenu, aby v ý d ě l e k jeho se zvýšil. Není-li tohoto výhodného odbytu, nebudou zaváděti výrobci nové stroje, nový výrobní postup, aby vyrobili větší množství neb nové druhy výrobků.

Tím přesunuje se těžiště hospodářských podniků výrobních také do toho období, kdy dostanou se výrobky na trh, do oběhu.

Objasnivše si tyto podstatné části výrobní a v ý d ě l k o v é činnosti hospodářské v obchodovém hospodářství, můžeme přistoupiti k tomu, abychom si objasnili jednak, jak se nám jeví základní činitele národohospodářští v tomto vývojovém (obchodovém) stupni, totiž příroda a práce, jednak jak jest výroba na tomto základním podkladu v celku organizována.

Práce tvoří osobního činitele výrobního, oživujícího a řídicího. Z přírody pak pro hospodářství přicházejí k významu

jen půda a kapitál. Organizace, soustava značí nám tolik, jako seskupení všech výrobních činitelů osobních (pracovních) i přírodních (půda a kapitál) k nejhospodárnějšímu a nejúčelnějšímu provozování výroby.

Oddíl II:

Činitelé výrobní.

A. Práce.

Rozdělení práce. Nazvali jsme práci osobním činitelem při výrobě. Dle toho můžeme ji dělití vzhledem k postupu, technice výrobní:

- na práci směřující k plánu výrobnímu,
- na práci řídící výrobu technicky, obchodně a organizačně,
- na práci výkonnou.

Podnikatel.

Prvé dva druhy práce, t. j. plán výrobní a řízení výroby po stránce technické, obchodní a organizační, jsou práce po výteku duševní a vykonává prvou v hospodářství obchodovém podnikatel, v době nynějšího řádu spočívajícího na soukromém vlastnictví, soukromý podnikatel nebo ředitel podniků, značících v podstatě jen sloučení kapitálové (v akciové společnosti a pod.). On musí starati se o plán, program výrobní, opatřiti jednak činitele výrobní — půdu, nástroje, stroje, hnací síly, patenty, práva — a výkonné síly pro práci řídící i výkonnou — úředníky, zřízence, dozorce, dělníky, musí obstarati celou organizaci další, ze svého jmění dáti neb úvěrem si opatřiti všecko, co potřebí jest k provozování výroby a k dosažení výtěžku, vložiti kapitál výtěžkový.

Podnikatel podniká organizační práci výrobní neb výtěžkovou a jeho funkce v obchodovém hospodářství jest důležitá. K ní třeba jest podnikavosti, spočívající v plánovitém zařizení výroby a plánovitém jejím vedení, je potřebí míti zkušenosti a znalosti o výrobě a trhu, aby risiko výroby bylo co nejmenší.

Teprve v hospodářství obchodovém stává se z výrobního podnik. Kuchyně v domácnosti jest výrobní, není však podnik,